

MAGYARORSZÁG ÉS AMERIKA: TÖRTÉNELMI KAPCSOLATOK ÉS HATÁSOK

BEVEZETŐ

Fiatalabb történészeink magyar–amerikai kapcsolattörténeti tanulmányaiból gyűjtöttünk össze itt egy csokorra valót. Csaknem 200 év kapcsolat-, hatás- és érintkezéstörténetét mutatja be ez az öt tanulmány, a két ország Függetlenségi Nyilatkozatától egészen Mindszenty bíboros 15 éves menedékéig a budapesti amerikai követségen. Ezek az írások eredeti forráskutatásokból szerveződtek, hozzájárulnak mind a magyar, mind az amerikai történelem közelebbi megismeréséhez és megértéséhez. A *Századok*nak ebben a blokkjában kronologikus rendben mutatjuk be őket, így könnyítve meg az egyetemes és a hazai történeti tájékozódást s a kettő kapcsolódását.

Lévai Csaba debreceni egyetemi docens összehasonlító tanulmányt készített az amerikai (1776) és a magyar (1849) Függetlenségi Nyilatkozat elemzéséről. E két dokumentum szerkezeti felépítésének, eszmetörténeti forrásainak és jogtörténeti vonatkozásainak hasonlóságát már többen tanulmányozták. Lévai Csaba a két nyilatkozat szövegének textuális jellegű elemzésére vállalkozott, illetve azt vizsgálja, hogy „az ’erőszak elemek’ milyen szerepet játszottak az amerikai és a magyar Függetlenségi Nyilatkozat érvrendszerében és retorikai kompozíciójában.” Ez a célkitűzés vezeti a két dokumentum szerzőségének vizsgálatához, melynek kapcsán Lévai egyetértően idézi Pauline Maier amerikai kutatót, aki szerint az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat „nem Jefferson, hanem a Kongresszus nyilatkozata volt, nem egyetlen ember s még csak nem is egy bizottság, hanem emberek egy nagyobb csoportjának munkája volt”.¹ „Ezzel az eljárással szemben, a magyar országgyűlés 1849-ben fordított logikával dolgozott” – írja Lévai Csaba. „A Képviselőház 1849. április 14-én zárt ülésen fogadta el a függetlenség kimondására, a Habsburg–Lotharingiai-ház trónfosztására, a szomszédos népekkel való békés viszonyra, illetve az eljövendő kormányforma meghatározásának mikéntjére vonatkozó négy határozati javaslatot, amelyek majd a magyar Függetlenségi Nyilatkozat utolsó nagy szerkezeti egységét alkotják.” Ezen elvek megszövegezése a Képviselőház Kossuth Lajost, Szacsvey Imrét és Gorove Istvánt, a Felsőház pedig Horváth Mihályt és Hunkár Antalt jelölte ki. Amint azt Lévai Csaba megállapítja, a végleges magyar változat inkább tekinthető Kossuth Lajos művének, mint az amerikai Nyilatkozat tényleges szövege Jeffersonénak.²

¹ *Pauline Maier: American Scripture. Making the Declaration of Independence.* Vintage, New York, NY 1998. 150.

² A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata. Kossuth Lajos Összes Munkái XIV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész. 1849. január 1. – április 14. Szerk. Barta István. Bp. 1953. 894–912.

A két nemzet Függetlenségi Nyilatkozatát összehasonlítva Lévai Csaba azt a következtetést vonja le, hogy manapság a magyar „Függetlenségi Nyilatkozat fontos helyet foglal el ugyan a hazai közösségi emlékezetben, de nem úgy, mint egy dicsőséges jövő kezdetét jelző önálló fejlődés kiindulópontja – ahogyan ez az amerikai Nyilatkozat esetében megfigyelhető –, hanem mint a tragikus, de heroikus nemzeti múlt mementója”.

A tanulmányfűzér az első világháború után a függetlenségét visszanyerő Magyarország és az Egyesült Államok kapcsolatának beható rajzával folytatódik. Glant Tibor, a Debreceni Egyetem docense az amerikai segélyprogram és az Egyesült Államok politikájának elválasztását revideálja 1919-ben. Először hasznos historiográfiai áttekintést nyújt a korszak történeti irodalmáról, majd Woodrow Wilson elnök 1919. évi politikájával és diplomáciájával foglalkozik. Együttesen vizsgálja Wilson segélyezési programját és diplomáciáját Magyarország vonatkozásában, előbbit egészében az ARA (Amerikai Segélyelosztó Szervezet) és Herbert Hoover alá rendelve. A jóvátétel közvetlenül kapcsolódott a háborús felelősség kérdéséhez, a párizsi békekonferencia emellett részletesen és elfogultan foglalkozott az új határok kialakításának kérdéseivel. Amint azt Glant Tibor megállapítja: „A trianoni határok kialakítása [...] a négy nagyhatalom képviselőinek zárt ajtók mögött lefolytatott alkuinak eredménye volt.” Magyarország sorsának alakulását három problémakör befolyásolta: 1. a bolsevizmus térhódítása, 2. az osztrák-német Anschluss potenciális veszélye és 3. az adriai kérdés. Az amerikaiak is e három kérdést tekintették elsődlegesen megoldandó feladatuknak.

A Tanácsköztársaság bukása után az amerikaiak (az ARA és az Amerikai Vöröskereszt) bejutottak Budapestre is és számos jótékonyági akciót indítottak. Kiemelkedett ezek közül a gyermekétkeztetés, melyet az ARAECF (*American Relief Administration European Children's Fund*) bonyolított le 1920 és 1923 között. Mint minden vesztes állammal, az Egyesült Államok szenátusi ratifikáció híján különbéke aláírására kényszerült Magyarországgal, 1921. augusztus 29-én.

Peterecz Zoltán, az egrri Eszterházy Károly Egyetem docense Royall Tyler személyével és a két világháború közötti magyarországi pénzügyi válságokkal foglalkozik. Tyler fiatalon elhagyta az Egyesült Államokat és élete nagy részét külföldön töltötte. Így jól ismert számos európai országot s jelentős európai műveltségre tett szert, illetve beszélt a vezető európai nyelveket. A világháború után részt vett a párizsi békekonferencia és a Jóvátételi Bizottság munkájában, majd 1924-től 1929-ig, illetve 1931 és 1938 között a Népszövetség magyarországi vezető képviselője lett.³

³ <https://bit.ly/2JobBGp>, letöltés 2019. máj. 30.

Mint Peterecz Zoltán megállapítja, Tyler magyarországi működésének jelentősége több szinten is megfigyelhető. A diplomata tevékenysége egyrészt kapcsolóként szolgált Magyarország és a Népszövetség között, melyben a nemzetközi szervezet gyakorlatilag a potenciálisan hitelező országokat képviselte, a politika terén pedig a hidat jelentette Magyarország nemzetközi legitimációjához. Ugyanakkor Tyler amerikai volt, s a magyarok körében a britek mellett az amerikaiak rendelkeztek a legnagyobb tekintéllyel. Az Egyesült Államok volt az a nagyhatalom, amelyik nem írta alá a trianoni békeszerződést, és ez sok magyar szemében – tévesen – azt a reményt kínálta, amely egy esetleges revízió ígézetével tartotta fogva a magyar közvéleményt.

A Népszövetség is elégedett volt saját megbízottja teljesítményével. Tyler munkájával kapcsolatosan a nemzetközi szervezet hangsúlyozta a „figyelemre méltó képességet, az éberséget és gondos döntéseket, amelyeket feladata során hozott [...], mely feladatot töretlen elszántsággal és odaadással végzett, így annak kivételes eredménye lett”.

Deák András Miklós és Somorjai Ádám OSB, Mindszenty bíboros életének kutatói Garret G. Ackerson ideiglenes amerikai ügyvivőről készítettek biográfiai rajzot, aki Mindszenty első amerikai „házigazdája” volt Budapesten, 1957–1961 között. A hivatásos diplomata Ackerson korábban már állomásozott a magyar fővárosban, 1935–1940 között, John F. Montgomery követségén. Amint a szerzők megállapítják, „Ackerson rendkívül emberséges vezető, előretekintő és széles látókörű diplomata és tapintatos személyiség volt. Átfogó képpel rendelkezett a követség működéséről, de gondosan ügyelt a részletekre is.” Tudott figyelni az amerikai külügyminisztérium gondolkodására, „a bíboros egészségére, a lelkiállapotára és a gyóntatására, az egyes kérdések amerikai belpolitikai vetületeire, továbbá a két ország sajtójára. Kiváló elemzőként logikusan gondolkodott, jól látta az összefüggéseket, kezelte a válsághelyzeteket, és megfontoltan választotta ki az elérni kívánt célokhoz szükséges diplomáciai eszközöket. Azonban fegyelmet is tudott tartani, és ha azt szükségesnek ítélte, az állománynak biztonsági eligazítást is tartott. Átérezte a bíboros nehéz és kényes helyzetét, bár politikai nézeteivel nem értett egyet.” A diplomata jól tudta, hogy kiemelkedő tulajdonságaival együtt nem ő szabja meg „a kiváló vendégünkkel kapcsolatos politikát”: „a Department [az amerikai külügyminisztérium] az, amely a szabályokat meghozza, én csak olykor megpróbálom azok enyhítését elérni, amikor úgy vélem, hogy a tárca egy kicsit túl kemény”. Az amerikai külügyminisztérium teljes elszigeteltségben tartotta a magyar főpapot, aki nem tett mást, mint „éjjel-nappal írt”, s még a Vatikánnal sem állt kapcsolatban. „Ez a politika nemcsak embertelen és szívtelen, hanem alapvetően hibás is” – sürgette feletteseit Ackerson. Ugyanakkor igyekezett visszafogni

a bíboros negatív közléseit, sovíniszta gondolatait, megválogatta a misékre vagy látogatóba igyekvő vendégeket. Az amerikai diplomata jól látta, hogy a „makacs öregember” „szívóssága olyan, mint egy paraszté, az elszántsága pedig, mint egy egyházi személyé”. A szerzők által tanulmányozott, Mindszentyre vonatkozó amerikai iratok alapján kitűnik, hogy Ackerson véleménye szerint „a bíboros igen eltökélt személy, és elegendő tapasztalattal rendelkezik a politikai életben szokásos könyöklésről. Így tudatában van a kitartás és a konokság hosszú távú értékeinek. [Ackerson] nem szívesen mond nemet ilyen sok kérésére, de azt is jól tudja, ahányszor csak enged neki, további kérések áradatával fog szembesülni”.⁴ Igen érdekesek és fontosak Ackersonnak a hercegprímás lelkiállapotára, magányára, frusztráltságára és bizonytalanságára utaló megjegyzései. Fontos forrás keletkezéstörténetéhez szól hozzá Deák András Miklós és Somorjai Ádám OSB tanulmányának az az alfejezete, amely Mindszenty bíboros emlékirataival, illetve azok angolra fordításával foglalkozik. Izgalmas rész tárgyalja a főpap vatikáni kapcsolatainak 1957 utáni alakulását. A tanulmányhoz három Mindszenty-dokumentumot tartalmazó melléklet kapcsolódik a *Cardinal Files* iratanyagából.

Deák Nóra, az ELTE Angol-Amerikai Intézetének könyvtárvezetője *Burkolt büntudat jelei* című dolgozata kapcsolódik kronológiailag utolsóként a magyar–amerikai blokkhoz *Richard Nixon szerepe a magyar menekültek befogadásában* alcímmel. Jól illeszkedik ez a dolgozat a Mindszenty-tanulmányhoz, hiszen Nixon az Egyesült Államok alelnökéként 1956. december 18–24. között látogatott Ausztriába, majd 1963. július 16–19. között Budapestre. Az ausztriai látogatás részletes leírását Glant Tibor 2008-as könyvének⁵ köszönhetjük, Deák Nóra itt közölt tanulmánya ehhez csatlakozik érdemben. A szerző megemlíti Nixon 1956. december végi látogatását *Camp Kilmer* menekülttáborában is.⁶ Ennek is hatása volt 1956 végén elkészített javaslatára a bevándorlási törvény módosítását illetően, amely szerepet játszott a 44 000 magyar menekült amerikai befogadásában 1956–1960 között. Tanulmányának legérdekesebb és leghasznosabb forrása a *Camp Kilmer*-i menekülttáborban tartózkodó magyarok Deák Nóra által New Jerseyben feltárt és e helyütt jól kiaknázott cédulakatalógusa, melyet az American Hungarian Foundation könyvtára (New Brunswick, New Jersey) őriz.

⁴ Classified and unclassified files relating to Cardinal Mindszenty, 1956–1972, maintained by the Mission in Budapest. (Bp Cardinal Files)

⁵ *Glant Tibor: Emlékezzünk Magyarországra, 1956. Tanulmányok a magyar forradalom és szabadságharc amerikai emlékezetéről.* Bp. 2008. 217–260.

⁶ AHF Archives. Joyce Kilmer Reception Center. Manual of Policies and Procedures. Refugee Status Report; Refugee Status Summary.

Európai körutazása során Nixon és családja Budapesten 1963. július 16–19. között két és fél napot töltött el kísérőivel. Az egykorú magyar újságcikkek tanúsága szerint Nixon jól érezte magát Budapesten, magyarországi tapasztalatairól „pozitívan nyilatkozott”. A látogatás jelentőségét magyar részről Deák Nóra úgy foglalja össze, hogy „az 56-os forradalom és szabadságharc idején hivatalban lévő, másodsorú megválasztott amerikai alelnök és későbbi elnök a szovjet blokk országai közül egyedül Magyarországot kívánta felkeresni – igaz, nem-hivatalos minőségben. A sajtója mind itthon, mind angol nyelvterületen kedvező volt, a kádári konszolidációnak, a Kádár-rezsim nemzetközi elfogadásának és az enyhülés politikájának minden bizonnyal jól jött és jót tett ez a látogatás”.

A magyar–amerikai kapcsolatok feldolgozása évszázados historiográfiai múltra tekint vissza, de egységes, monografikus történeti áttekintés e kapcsolatrendszerről eddig nem született. Ám növekszik az emigrációval foglalkozó – főként magyar –, illetve a hatástörténettel foglalkozó – főként amerikai – résztanulmányok száma, továbbá több kutató vizsgálta a magyar–amerikai diplomácia-, gazdaság- és politikátörténet területét, s így együttvéve mind teljesebb kép rajzolódik ki az egykori és a mai Magyarország, illetve az Egyesült Államok kapcsolatairól. Az itt közölt munkák jól illeszkednek ehhez a mozaikhoz, gyakran új kérdésekkel, korszerű témaállítással, eddig fel nem használt forrásokkal, szokatlan következtetésekkel és egyre jobb angoltudással járulva hozzá egy mind fontosabb történeti képhez. Olvasóink kíváncsi figyelmét kérjük ehhez az igazán érdekes tematikus blokkunkhoz.

Frank Tibor

INTRODUCTION

by Tibor Frank

SUMMARY

The first five articles serve as an introduction to aspects of Hungarian–American connections throughout modern history. Csaba Lévai discusses the Declaration of Independence issued by the United States in 1776 and the equivalent Hungarian document to follow in 1849. Tibor Glant provides the connection of U.S. diplomacy and relief in the critical year of 1919, a watershed between World War I and the rebirth of independent Hungary. Zoltán Peterecz introduces the influential American civil servant Royall Tyler who acted as a financial adviser to the Hungarian Government in much of the 1920s and 1930s. András Miklós Deák and Ádám Somorjai OSB remember U.S. diplomat Garret Ackerson who served as the host of József Cardinal Mindszenty in the first years of his refuge.

at the U.S. Embassy in Budapest (1957–1961). Finally, Nóra Deák presents U.S. Vice President Richard Nixon who helped some 40–45 000 Hungarians to be accepted by the U.S. after 1956 and discusses Nixon’s visit to Austria and Hungary after the Hungarian revolution.